

مطالعه تصویر در دیوارنگاره‌های خانه بروجردی‌های کاشان در دوره قاجار

چکیده

معماری و تزیینات بنا از جمله هنرهای مهم در دوره قاجار بوده است. هنرمندان و معماران آثار بسیار نفیسی را در این دوره بر جای گذاشته‌اند که همه به دستور و سفارش صاحبان هنردوست بنا، به اجرا درآمده است. خانه «بروجردی‌ها» - که یکی از بناهای مهم این دوره می‌باشد - در خیابان علوی کاشان، واقع و دارای تزیینات و دیوارنگاره‌های بسیار چشم‌گیری است که در تالار شاه‌نشین آن به اوج خود می‌رسد. این خانه، مجموعه‌ای از نقاشی‌ها و عناصر تصویری است که از نظر تنوع رنگ، فرم و مفهوم در این دوره شاخص است. در این پژوهش نقش و علت اجرای دیوارنگاری و نقاشی‌های موجود در بنا، به ویژه، تالار شاه‌نشین، به طور جامع مطالعه شده است، چیزی که در پژوهش‌های دیگر، به صورت پراکنده به آن پرداخته شده است. پرسش‌های اصلی این پژوهش عبارتند از: (۱) تصویر در دیوارنگاره‌های خانه بروجردی‌های کاشان روایت‌کننده چیست؟ (۲) ارتباط این تصاویر با اسطوره‌ها و افسانه‌های ایرانی چگونه است؟ روش این پژوهش، توصیفی - تحلیلی است و با استفاده از مطالب کتابخانه‌ای و اسنادی جمع‌آوری شده است. با بررسی و تحلیل نقاشی‌ها و دسته‌بندی نقوش اجرا شده در آن‌ها، این نتیجه گرفته می‌شود: نقاشی‌های تالار شاه‌نشین، علاوه بر نقش کارکردی و تزیینی، القاکننده پیام‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نیز است و نقوش انسانی، حیوانی، گیاهی، معماری و اشیا در این شاه‌نشین، الهام گرفته از اسطوره‌ها و افسانه‌های ایرانی است.

واژه‌های کلیدی: هنر دوره قاجار، خانه‌های قاجاری، خانه بروجردی‌ها، دیوارنگاره

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد بهنامز خامه‌چیان با عنوان «مطالعه دیوارنگاره‌های بناهای دوره قاجار در کاشان» است.

الهه پنجه‌باشی

استادیار گروه نقاشی، دانشکده هنر، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران، نویسنده مسئول.

e.panjehbashi@alzahra.ac.ir

بهناز خامه‌چیان

کارشناسی‌ارشد نقاشی، دانشکده هنر، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

behnazkhamechian@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸-۰۲-۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸-۰۹-۲۴

1-DOI: 10.22051/pgr.2019.25651.1034

مقدمه

هنر دوره قاجار، یکی از دوره‌های پر اهمیت در تاریخ هنر ایران است که می‌توان آن را دوره نوآوری در هنر و معماری این سرزمین دانست؛ زیرا ارتباط با جهان غرب و هم‌چنین، ورود دانش‌ها و علوم جدید به ایران باعث تحولات عظیمی در سبک معماری و به‌ویژه، تزیینات و نقاشی بناهای مسکونی این دوره شد. یکی از بی‌نظیرترین این بناها، خانه بروجردی‌های کاشان است. شهرت این خانه، علاوه بر قدمت و معماری بی‌همتایی که دارد، معلول تزیینات و نقاشی‌های آن است. تصاویر و نقوش بی‌نظیری در این خانه اجرا شده است که از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ چراکه این تصاویر به‌مثابه ابزاری است که فرهنگ و سبک زندگی ساکنان این بنا را به ما منتقل می‌کند. پرسش اصلی پژوهش حاضر، این است که، تصاویر این بنا، براساس کدام مفاهیم اسطوره‌ای و نمادپردازانه ترسیم شده است؟ و هدف از آن، مطالعه عناصر تصویری این بنا است؛ که به شناخت تنوع و چگونگی این نقوش می‌پردازد. عناصر تصویری بسیاری که متأثر از کهن‌الگوهای ایرانی و مضامین اساطیری است و در پس خود دارای روایت و داستان‌هایی است که ریشه در هنر دوره قاجار دارد و باید مورد مطالعه قرار گیرد. از این‌رو، به دلیل اهمیت و ضرورت این موضوع، مقاله حاضر به مطالعه تصویر به‌عنوان عاملی ارتباطی می‌پردازد و پس از بررسی و مطالعه معماری قاجار و تحولاتی که در این دوره شاهد آن هستیم، به سیر نقاشی و تغییرات آن نسبت به دوره‌های پیش، به‌ویژه صفویه، پرداخته می‌شود. سپس، تاریخچه و چگونگی ساخت خانه بروجردی‌ها و مطالعه معماری بی‌نظیر آن، به‌عنوان یکی از شاهکارهای معماری قاجار بررسی خواهد شد. در آخر، به اهمیت وجود تصویر در این بنا - که به‌صورت دیوارنگاری است - پرداخته می‌شود و ارتباط این دیوارنگاری‌ها با عوامل متعدد به‌ویژه اسطوره‌ها، تجزیه و تحلیل خواهد شد. ضرورت انجام این تحقیق، مطالعه عناصر تصویری و تزیینی خانه بروجردی‌ها و نمادشناسی آن است که به بررسی نمادین هنر دوره قاجار می‌پردازد.

روش پژوهش

مقاله حاضر مبتنی بر روش توصیفی - تحلیلی است و شیوه گردآوری اطلاعات آن، اسنادی (کتابخانه‌ای) است؛ که از اسناد و مدارک معتبر به‌منظور تحلیل تصاویر خانه بروجردی‌ها و توصیف و بررسی نقاشی‌ها، دیوارنگاره‌ها و تبیین ویژگی‌های آن استفاده شده است. این مقاله از نوع کیفی است و روش تجزیه

و تحلیل داده‌ها، استقرایی است. مطالعه موردی به صورت دسته‌بندی تصاویر انسانی، حیوانی، گیاهی، معماری و اشیا است و شیوه‌گزینش براساس نمونه‌هایی است که در این بنا برجای مانده است. در پژوهش حاضر، سعی شده است که عناصر تصویری این بنا، هم از منظر معیارهای مفهومی و هم از منظر معیارهای زیباشناسی مورد تحقیق و کنکاش قرار گیرد و متغیرها و عوامل موثر در آن شناخته شود.

پیشینه پژوهش

در زمینه تزیینات و معماری دوره قاجار، حمزه لوی (۱۳۸۶)، در کتاب «تزیینات معماری خانه بروجردی‌های کاشان» به مطالعه سبک معماری این بنا و کاربرد ویژگی‌های جغرافیایی آن پرداخته است. نراقی (۱۳۷۴)، در کتاب «آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و نطنز» به ویژگی‌های معماری و شرح پلان این بنا می‌پردازد. گودرزی (۱۳۸۸)، در کتاب «آیین‌ها خیال»، مطالعه مختصری در زمینه معماری بناهای دوره قاجار انجام داده است. سقایی و طواف (۱۳۹۲)، در مقاله «نقوش طبیعت‌گرایانه در خانه بروجردی کاشان و جایگاه این عناصر در هنر ایران» به بررسی نقوش و تصاویر این بنا پرداخته است که بسیار قابل‌تأمل است؛ اما در هیچ‌یک مشخصاً، به مطالعه خانه بروجردی‌ها پرداخته نشده است و نقوش آن به‌صورت اخص مورد تحلیل قرار نگرفته است.

معماری در دوره قاجار

نقطه اوج معماری قاجار - که انعکاس‌دهنده ویژگی‌های آن است - در معماری خانه‌ها تجلی می‌یابد؛ که بسیاری از محققین، آن را نقطه اوج معماری خانه‌های ایرانی در پرداختن به فضا می‌دانند (قاسمی سراچگانی و معماریان، ۱۳۸۹: ۴۹). دوره قاجار، دوره تضاد در ارزش‌ها و اندیشه‌های معماران و تنوع در گرایش‌ها و شیوه‌های معماری شهری است. این تنوع و تضاد - که متأثر از عوامل گوناگون و رویکردهای مختلف سنت و تجدد است - بیش از همه در حوزه معماری مسکونی، نمود پیدا می‌کند و ساختار یک‌نواخت خانه‌های شهر را به عرصه تفاوت می‌کشاند (رمضان جماعت و نیستانی، ۱۳۸۹: ۵۶). در این دوره، هنوز سازمان‌دهی فضاها مطابق با الگوی معماری ایرانی است و طرح پلان ایرانی و درون‌گرا است؛ ولی عناصری از جمله ایوان ستون‌دار، سرستون‌های به سبک معماری اروپا، فرم در و پنجره، کتیبه‌ها و فرم سردرها، آیین‌کاری در تالار، وجود نقاشی‌های دیواری در اتاق‌ها و

تصویر را می‌پوشاند. بزرگ‌نمایی عناصر اصلی نقاشی در صحنه، مجال کم‌تری برای فضا سازی به وجود می‌آورد. واقعه تک زمانی به تصویر کشیده می‌شود و فضای خالی با منظره‌سازی اروپایی پر می‌شود (حمزه‌لو، ۱۳۸۶: ۸۰). دیوارنگاری در خانه بروجردی، مطابق با اصول و قواعد نقاشی قاجار ترسیم شده است و مهارت هنرمند، در واقع‌نگاری و دورنما سازی، به‌خوبی نمایان است. در بسیاری از منابع از جمله حمزه‌لو (۱۳۸۶)، به اشتباه نقل شده است که نقاشی‌های این بنا توسط صنایع‌الملک ترسیم شده است؛ در حالی که تاریخ وفات وی (۱۲۴۵ ه.ق.)، با تاریخ ساخت و تزیینات بنا (۱۲۸۰-۱۲۹۲)، مطابقت ندارد و زمان ساخت این بنا، صنایع‌الملک در قید حیات نبوده است. احتمالاً، این بنا توسط شاگردان صنایع‌الملک که به شیوه او کار می‌کردند، انجام شده است و این تصور ایجاد شده است که نقاش این بنا، صنایع‌الملک است.

تاریخچه خانه بروجردی‌ها

بنای تاریخی بروجردی‌های کاشان در خیابان علوی کنونی و ضلع غربی کوی سلطان میر احمد - که از محله‌های قدیم اشراف و تجار معروف کاشان است - قرار دارد. خانه بروجردی، تجلی ذوق و ابتکار هنرمندان، چون نگینی در میان خانه‌های زیبای کاشان می‌درخشد. این بنا از آثار زیبای دوره قاجار است که در زمان حکومت ناصرالدین‌شاه بین سال‌های ۱۲۸۰ (ساختار بنا) تا ۱۲۹۲ (تزیینات بنا) ساخته شده است. ساخت آن حدود ۱۸ سال توسط ۲۵ نفر معمار و هنرمند به طول انجامید. طراح، معمار و سازنده این بنا استاد علی مریم کاشانی است که آن را به دستور سید حسن نطنزی، تاجر معروف شهر، به‌عنوان منزل شخصی وی ساخته است (حمزه‌لو، ۱۳۸۶: ۲۵). استاد علی مریم کاشانی فرزند استاد محمد مخمل‌باف از اساتید معروف زمان خود در کاشان است. از تاریخ تولد و مرگ وی اطلاعات دقیقی در دست نیست (امینیان، ۱۳۷۵: ۱۰-۱۱). این بنا توسط یک فرد نطنزی الاصل ملقب به بروجردی احداث شده است و علت شهرت آن به خانه بروجردی، به این‌گونه است که چون مرادوات تجاری این بازرگان بیش‌تر با تجار بروجرد انجام می‌شده است، لذا، بر اساس سنن رایج آن روز به بروجردی مشهور شده است و به این سبب محل سکونت وی به خانه بروجردی شهرت یافته است. خانه بروجردی، از زیباترین خانه‌های دوره قاجار است که ۳۱۰ سال از عمرش سپری شده است. خانه دارای سه ورودی در شمال، غرب و جنوب است. هشتی،

موتیف‌های مورد استفاده در تزیینات بنا تغییر می‌یابد و به فرم و اشکال اروپایی نزدیک می‌شود. هنوز در این دوره، نظم پلان با نما منطبق است و یکی از بارزترین مشخصه‌های این دوره، فرارگیری راه‌پله در محور اصلی ساختمان است (بانی مسعود، ۱۳۸۸: ۱۷۰). از ویژگی‌های نقوش تزیینی معماری در این دوره، می‌توان به وارد کردن عناصر طبیعی هم‌چون پرندگان و حیوانات طبیعی یا افسانه‌ای، میوه‌ها، گل‌ها و کوشش برای پرداخت واقع‌گرایانه آن‌ها اشاره کرد. تاثیر از فضاهای معماری و تزیینات اشرافی و آرایه‌های غربی، بروز چهره‌های انسانی، غلبه رنگ‌های گرم در تزیینات و به‌دادن به‌نوعی رنگ زرد-نارنجی از دیگر ویژگی‌های هنر و معماری در این دوره است (گودرزی، ۱۳۸۸: ۲۳). در این میان، کاخ‌های قاجاری جزو اولین بناهایی بودند که عناصر و تزیینات معماری غرب را به‌عنوان سوغاتی از فرنگ در کالبد خود جای دادند. به نظر می‌رسد که دولت قاجار در مسیر اخذ معماری غرب به‌منظور پوشاندن هرچه بیش‌تر ضعف خود و ارائه تصویری به‌ظاهر متجدد از ساختار حکومتی خود به سمت عرضه نمودن شکوه و جلال ظواهر، گرایش یافته است؛ و از انجام اصلاحات بنیادی متناسب با فناوری پیشرفته‌تر معماری غرب صرف‌نظر کرده است (سعادت‌ی خمسه، ۱۳۹۶: ۱۹۶). این ویژگی‌ها در خانه بروجردی‌ها نیز رعایت شده است که نمایان‌گر سبک معماری در دوره قاجار است.

نقاشی در دوره قاجار

نقاشی قاجار متأثر از نگارگری دوره صفوی و نقاشی کلاسیک^۱ اروپا است؛ به‌گونه‌ای که در آغاز، نقش‌مایه‌های ایرانی به نسبت بیش‌تری در آن دیده می‌شود و در اواسط دوره قاجار از نقاشی ایرانی و اروپایی به نسبت مساوی تاثیر می‌پذیرد؛ و به‌تدریج، در اواخر این دوره، نفوذ سبک اروپایی در نقاشی ایرانی به‌اندازه‌ای زیاد می‌شود که هنرمندان ایرانی با استفاده از رنگ و متأثر از آثار اساتید نقاشی دوره رنسانس^۲ اروپا، به‌کلی، اصالت نقاشی ایرانی را کنار زده‌اند و پیرو شیوه‌های نقاشی کلاسیک اروپا می‌شوند (حمزه‌لو، ۱۳۸۶: ۷۹). از دیگر ویژگی‌های نقاشی قاجار ایجاد سایه‌روشن بسیار قوی است. نقاشی این زمان، تنها در تغییر شکل و موضوعات رنگ و بویی تازه گرفته بود. نقاشی قاجار ظاهری دورگه و ساختگی دارد و ترکیبی ناموزون از فن‌های برجسته‌نمایی و ژرف‌نمایی اروپایی دارد (اتینگهاوزن و یارشاطر، ۱۳۷۹: ۳۴۲). در نقاشی قاجار واقعه اصلی در میانه تابلو رخ می‌دهد و تقریباً، تمام فضای

دوره، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. یکی از نمونه‌های آن در طبقه پایین تالار شاه‌نشین درون طاق‌نماهای هلالی شکل قرار دارد که تصویری از شاهان و شاهزادگان قاجاری است (شکل ۱). در هلال وسط تصویر، یک شاهزاده یا شاه قاجاری - که معلوم نیست به کدام پادشاه تعلق دارد - دیده می‌شود. تمام‌رخ، به‌صورت ایستاده، شمشیری در نیام در دست چپ دارد. رنگ زمینه این کار در بخش پایین، قرمز خراپی و در بخش بالا از کمر به بالا، آبی آسمانی است. تصاویر انسانی نقاشی شده در ایوان شاه‌نشین بیش‌تر متأثر از فرهنگ ایرانی است و نوع پوشش و لباس متعلق به دوره قاجار است؛ اما در گوشواره‌ها، به‌خصوص گوشواره سمت شرق، متأثر از کارت‌پستال‌های اروپایی است. سربازانی با لباس و پوشاک اروپایی، کلاه بر سر و اسلحه در دست، به تصویر کشیده شده است؛ که احتمالاً، تصاویری از سربازان فرانسوی در دوره ناپلئون است. در جدول ۱، انواع تصاویر انسانی نشان داده شده است.



راهرو، حیاط و ایوان‌های سرپوشیده در اطراف در دو بخش زمستانی و تابستانی و تالار اصلی و بزرگ در دو بخش بیرونی و اندرونی ساخته شده است. ورودی شمالی، ورودی اصلی به بخش‌های اندرونی و بیرونی و ورودی غربی، احتمالاً، ویژه مراسم مذهبی و غیره بوده است و ورودی جنوبی، برای خواص منظور شده است (حمزه‌لو، ۱۳۸۶: ۲۷-۳۳).

تصاویر و نقوش دیوارنگاره‌های خانه بروجردی‌ها

پیشینه نقاشی روی گچ در ایران از کوه خواجه در دوره اشکانی و کاخ تیسفون در دوره ساسانی شروع شده است و تا دوره قاجار تداوم داشته است. تمامی نقاشی‌های این خانه در بخش بیرونی بنا و در قسمت تابستان نشین و مکان پذیرایی از مهمان است (محمدی، کریمی و مهدی زاده، ۱۳۹۰: ۹). اکثر نقاشی‌ها در قسمت شاه‌نشین در مکان جلوس مهمانان و صاحب‌خانه انجام شده است؛ تا تنوع رنگ و نقش را به‌صورت یک نمایشگاه هنری برای جلب توجه و آرامش روحی میهمانان به نمایش بگذارد (حمزه‌لو، ۱۳۸۶: ۲۸). به‌طور کلی، تزئینات این بنای تاریخی به چند دسته تقسیم می‌شود: تزئینات جلوخان ورودی بنا که شامل کاشی‌کاری، گچ‌بری و نیز تزئینات درونی بنا چون نقاشی، رنگ‌آمیزی، گچ‌بری و نماسازی‌های متنوع و زیبا که بامه‌ارت بی‌نظیری اجرا شده است. در این میان، تنها تزئینات گچ‌بری و نقاشی است که با تکیه بر موضوعات نمادین و اسطوره‌ای و تصاویر گل و مرغ و طبیعت‌گرا اجرا شده است؛ که شامل نقوش و تصاویر انسانی، حیوانی، گیاهی، معماری و تصاویر افسانه‌ای هست که به شرح آن می‌پردازیم.

مطالعه تصاویر انسانی

تالار سرپوشیده یا ایوان شاه‌نشین، دارای بیش‌ترین تصاویر انسانی است که با تزئینات گچ‌بری، رنگ‌آمیزی و نقاشی مزین شده است. در این نقاشی‌ها، شکل انسان مهم‌ترین عنصر تصویر است؛ اما در این‌جا، از انسان آرمانی نگارگری ایرانی نشانی نیست. در این دوره، نقاشی ایرانی با دور شدن از جهان مثالی نگارگری و گرایش به هنر غرب، به‌نوعی واقع‌نمایی نزدیک شد (علی‌محمدی، ۱۳۹۲: ۸۰). شاهان قاجار، پیکره نگاری را ابزاری مناسب برای ارتقای مقام سلطنتی می‌دانستند و با برگزاری مراسم مختلف و تصویرپردازی آیین‌ها، شکوه و عظمت دربار را به رخ بینندگان می‌کشیدند (پنجه باشی و فرهد، ۱۳۹۴: ۲۲). از این رو، ما در تزئینات این بنا، به‌وفور، شاهد چهره‌نگاری شاهان و شاهزادگان قاجاری هستیم؛ چراکه این مساله در این

جدول ۱. تصاویر انسانی در دیوارنگاره‌های خانه بروجردی و ویژگی‌های آن (نگارندگان).

موضوع	محل تصویر	ویژگی	تصویر
۱ شاهزاده قاجاری	شاه‌نشین تابستانی	تصویری از ولیعهد یا شاهزاده قاجاری با پوشش و لباس قاجاری	
۲ ناصرالدین شاه قاجار	هلال اصلی شاه‌نشین تابستانی	تصویری از شاه، متأثر از فرهنگ چهره‌نگاری قاجاری	
۳ سرباز قاجاری	چهارستون در گوشواره شرقی	تصویری از محافظین زنان قاجار، نوع پوشش متأثر از غرب و سربازان فرانسوی	
۴ درویشان	گوشواره غربی	تصاویری از دراویش و مردم عامی در حال قلیان کشیدن، متأثر از فرهنگ شرقی	
۵ سربازان فرانسوی	گوشواره شرقی	تصاویری از دوره ناپلئون، متأثر از کارت‌پستال‌های اروپایی به سفارش صاحب‌خانه	

مطالعه تصاویر حیوانی

در این بنا، تصاویر و نقوش حیواناتی بسیاری چون شیر، گوزن، روباه و گرگ به کار رفته است که بیش‌تر جنبه نمادین و اسطوره‌ای دارند. یکی از تصاویری که در چند قسمت از بنا اجرا شده است، صحنه‌های شکار حیوانات، به‌خصوص شکار شیر است. پیدا شدن شیر در هنر مصر و بین‌النهرین و ایران باستان، نشان می‌دهد که این حیوان روزگاری در این مناطق می‌زیسته است. در کهن‌ترین تصاویر، شیر مربوط به پرستش خورشید - خدا بود. شیران نیز نگهبانان نمادین پرستش‌گاه‌ها و قصرها و آرامگاه‌ها بودند و تصور می‌رفت، درنده‌خویی آن‌ها موجب دور کردن تاثیرات زیان‌آور می‌شود (هال، ۱۳۸۰: ۶۱). در ایران باستان از معنای نمادین این حیوان، می‌توان مفاهیمی چون آتش، ابهت، پارسایی، پیروزی، دلاوری و... را نام برد. این حیوان در باورهای قومی و اساطیری نشان‌گر باروری زمین محسوب می‌شد. این جانور، تقریباً، در کلیه تمدن‌های خاور نزدیک نماد قدرت و

سلطنت به‌کار رفته است و با قدرت خورشید برابری کرده است. شخصیت و صفات برجسته این درنده وحشی به‌قدری اهمیت داشته است که بدون هیچ تردیدی آن را نماینده کامل خدای خورشید و پادشاه - که روی زمین به‌اندازه خدا پرستش می‌شده است - به‌کار برده‌اند (دادور و منصور، ۱۳۸۵: ۷۴). از آن جایی که هنرمند، در دوره قاجار به دنبال نشان دادن قدرت و شکوه سربازان قاجاری بوده است، ما در تصاویر شاهد شکار شیر توسط سرباز قاجار هستیم. شیر که در عهد باستان مظهر قدرت و نیروی ابر انسانی است، بر همه رقیبان خود غلبه می‌کند، اما در نبرد با سرباز قاجار، این بار شکست می‌خورد و سرباز قاجار بر شیر غلبه می‌کند. در دوره قاجار، آخرین شیر ایرانی به دست سرباز قاجار شکار می‌شود. بدون شک، مهم‌ترین دلیل انقراض شیر آسیایی در ایران، شکار بی‌رویه تفریحی آن به دست شاهزادگان سلسله قاجار بوده است (پرچی زاده، ۱۳۹۴: ۲۶). در جدول ۲، نمونه‌هایی از صحنه‌های شکار شیر نشان داده شده است.

جدول ۲. تصاویر صحنه‌های شکار شیر توسط سرباز قاجار در دیوارنگاره‌های خانه بروجردی (نگارندگان).

محل تصویر	توضیحات	تصاویر
۱	شکار شیر توسط سرباز قاجار و غلبه بر شیر با فن نقاشی روی گچ	
۲	پیروزی سرباز قاجار در نبرد با شیر به صورت نقش برجسته	
۳	تیر خوردن شیر توسط سرباز قاجار با فن نقاشی رنگ‌روغن	
۴	تصویر نبرد شیر و سرباز قاجار با فن نقاشی رنگ‌روغن	

اظهار وجود نمود، صیدها را بدو بخشید و گفت: تو دیگر روباه نیستی، بلکه خود منی (URL۱). در این تصویر نیز هنرمند، روباه را تسبیح در دست، به نشانه‌ی تملق‌گویی حضرت سلطان، ترسیم کرده است؛ از آن جایی که در دوره قاجار، زهدفروشان درباری از طریق تملق‌گویی ظاهری صاحبان قدرت، چون شاه، سلطان و یا وزیر، برای خود جایگاهی دنیایی در دربار فراهم می‌کردند، هنرمند نیز در این دیوارنگاره، آن‌ها را هم چون روباه‌هایی چاپلوس و تملق‌گو در حال ذکرگویی سلطان و یا وزیر - که هم چون شیر، قدرتمند بودند - نشان داده است.



یکی دیگر از صحنه‌های شکار - که در تزیینات این بنا اجرا شده است - در بخش بالای سر در ورودی اصلی هشتی در میان طاقه یزدی بندی است که حاشیه گچی ساده دارد و به نقوش ختایی و گل و بوته مزین شده است. در وسط این حاشیه، صحنه شکار شیر و گوزن را به تصویر کشیده شده است و در دو طرف آن، به صورت قرینه دو روباه قرار گرفته است که تسبیح در دست به حالت ستایش تصویر شده است. این صحنه اشاره‌ای به داستان مثنوی معنوی مولانا دارد (شکل ۲). در شرح و تفسیر این حکایت آمده است که شیری همراه گرگ و روباهی به شکار رفتند؛ و

یک گاو وحشی و یک بز کوهی و یک خرگوش شکار کردند. آنگاه شیر به گرگ دستور داد تا حیوانات صیدشده را میان خود تقسیم کند. گرگ شروع به تقسیم حیوانات صیدشده کرده و شیر از این مساله خشمگین می‌شود. از این‌رو، برای عقوبت، گرگ را در دم هلاک می‌کند. سپس، رو به روباه گفت: صیدها را تو تقسیم کن. روباه که سرنوشت ناگوار گرگ را دیده بود، گفت: تقسیم در اینجا معنی ندارد. شیر وقتی که دید، روباه مانند گرگ



در قسمت گوشواره‌های تالار شاه‌نشین، تصاویری از درگیری و نبرد حیوانات به صورت نقش برجسته اجرا شده است که اصطلاحاً، به آن «گرفت و گیر» می‌گویند. «گرفت و گیر»، روشی در نگارگری ایرانی است که در آن، نگارگر صحنه‌های خیال‌پردازانه و مملو از تخیل را در زمینه نزاع و درگیری حیوانات به تصویر می‌کشد. این روش را معمولاً، در تشعیرسازی مورد استفاده قرار می‌دهند. عمده محققان و تاریخ‌نگاران هنر ایران، میرک نقاش (روح‌الله میرک) را - که استاد تشعیرسازی و جانور نگاری بوده است - بنیان‌گذار این روش در نگارگری ایرانی می‌دانند؛ بنابراین، پیدایش این روش به سده نهم هجری یا پانزده میلادی بازمی‌گردد (پاکباز، ۱۳۸۶: ۲۴۸؛ سید صدر، ۱۳۸۸: ۵۵۶). پیکار انسان با دیو، پیچش اژدها به دور شیر یا اسب، شیر در حال حمله به گاو، اژدها و گرگ از مضامینی است که در جدول ۳، نشان داده شده است.

جدول ۳. تصاویر گرفت و گیر و درگیری حیوانات در خانه بروجردی‌های کاشان (نگارندگان)

تصویر	۱	۲	۳	۴
				
نام	شیر، گرگ، روباه	شیر و گاو	دو پرنده	شیر و اژدها
محل	سردر تزیینات گوشواره غربی	گوشواره غربی	گوشواره شرقی	گوشواره‌های جانبی

مطالعه تصاویر گیاهی

در تزیینات خانه بروجردی‌ها، به‌وفور، از تصاویر و نقوش گل و بوته، درخت‌ها، منظره‌سازی، انواع میوه‌ها، به‌خصوص انگور و درخت تاک استفاده شده است. در تزیینات سردر اتاق پنج‌دری، ظروف میوه به همراه شاخه‌های مو پر از انگور و برگ‌های پهن با نقوش فرنگی دیده می‌شود. به دلیل نطنزی‌الاصل بودن صاحب‌خانه^۳، تصاویر میوه انگور و درخت تاک و برگ‌های مو، با اشاره به نطنزی بودن وی، در قسمت‌های مختلف بنا استفاده شده است (شکل ۳).



در دوره صفوی، نقوش به‌صورت ختایی و اسلیمی بوده است؛ اما در دوره قاجار، گفته می‌شود به دلیل رفت و آمد با اروپایی‌ها، این نقوش جای خود را به نقوش چُدنی داده است. نقوش چُدنی همان حرکت دورانی و سیال نقوش اسلیمی را دارد؛ اما با ظرافت کم‌تر و زمخت‌تر و با قطر بیش‌تری به صورت نقش برجسته اجرا می‌شود و طرح‌های تزیینی حالت بیرون زده و حجیم پیدا می‌کند (کریمیان و علی احمدی، ۱۳۹۶: ۷۱). در این بنا هم از چُدنی سازی استفاده شده است؛ که از کارهای برجسته نگاری فرنگی است و در آن از تلفیق پیچک و گل و برگ و طرح‌های ایرانی چون درخت مو و میوه انگور بهره جسته است. در جدول ۴، این نقوش نشان داده شده است.

جدول ۴. نقوش اسلیمی و چدنی اجراشده در دیوارنگاره‌های خانه بروجردی (نگارندگان).

تصویر	۱	۲
		
نام	نقوش اسلیمی و ختایی	نقوش چدنی
ویژگی	گل و بوته با روش رنگ‌روغن و ورقه طلا متأثر از درخت مو و میوه انگور	نقوش چدنی با روش برجسته‌سازی اروپایی و متأثر از برگ درخت مو

باید در نظر داشت که، تزیینات نقوش گیاهی در این بنا، تزییناتی هستند که جنبه بصری آن بر جنبه مفهومی آن غلبه دارد؛ و نگاه و توجه هنرمند، صرفاً، به جنبه زیبایی‌شناسی آن دوخته‌شده است؛ تا هارمونی و تعادل در فضا ایجاد شود؛ که این، نشان از درایت و کاردانی هنرمند دارد؛ به‌گونه‌ای که چرخش رنگ‌های اخراپی و لاجوردی و اشکال استفاده‌شده، چشم بیننده را خسته نمی‌کند، بلکه بسیار آرامش‌بخش است.

مطالعه تصاویر اساطیری

این بخش خود به دو قسمت تقسیم می‌شود. بخش اول، در زمینه تصویرهایی مرتبط با اسطوره‌ها و افسانه‌های ایرانی است و بخش دوم، بازنمایی روایت‌ها و داستان‌ها است.


۱- تصویرهای اسطوره‌ای

اسطوره واکنشی از ناتوانی انسان در مقابله با درماندگی‌ها و ضعف او در برآوردن آرزوها و ترس او از حوادث غیرمترقبه است. اسطوره، تجسم احساسات آدمیان، به‌گونه‌ای ناخودآگاه است. برای تقلیل گرفتاری‌ها یا اعتراض به اموری که برای ایشان نامطلوب و غیرعادلانه است و چون آن را تکرار می‌کنند، آرامشی به آن‌ها دست می‌دهد. انسان به پیروی از تخیل خود برای رویدادها علت و انگیزه‌ای می‌تراشد و به‌این ترتیب، تخیل را با واقعیت پیوند می‌دهد (شجاعی، ۱۳۹۵: ۱۳). در این بنا، به اسطوره‌ها و افسانه‌ها توجه خاصی شده است؛ به‌گونه‌ای که بسیار تأمل‌برانگیز است. برای مثال، تقابل آشکار بین شیر و گاو به دام افتاده، یادآور اسطوره‌های ایرانی است که تداعی‌کننده بروج فلکی است. هم‌چنین، از تصویر دیو به‌عنوان اسطوره و کاملاً نمادین استفاده‌شده است. دیو، نام عمومی و لقب همه موجودات ماورای طبیعی

و درعین حال، موجودی مستقل و منفرد است که در ادبیات به آن، اسامی مختلفی داده‌شده است. مفهوم دیو در طول تاریخ با فرازها و فرودهای فراوانی روبه‌رو بوده است. این موجودات در دوره‌ای از زمان در جایگاه خدایان پرستش می‌شده‌اند و در طول تاریخی بسیار طولانی، به شکل اهریمن و شیطان درآمده‌اند و تمامی جلوه‌های زشت و پلید به آن‌ها نسبت داده‌شده است؛ اما در فرهنگ عهد باستان، دیو نماد قدرت است و ایرانیان، باور داشتند که زمین‌بر پایه ۸ دیو بناشده است (سمیعی پور، ۱۳۹۴: ۲۳). مردمان ایران در سرزمین شوش، قبل از پیدایش سومری‌های نخستین، با به تصویرکشیدن گونه‌ای از موجودات عظیم الجثه، به‌خصوص، موجودات خیالی مانند دیو که شامل موجودات ترکیبی با سر حیوان و بدن‌های انسان و یا برعکس با سر انسانی و بدن حیوانی^۴ باور به وجود چنین موجوداتی را در هنرهایشان، به وضوح، نشان داده‌اند (نجفی، ۱۳۹۷: ۶۸). از این‌رو، در این تصاویر، دیو، به صورتی که پایه‌های ستون خانه و یا گلدان‌ها را روی سر نگه‌داشته است، به‌عنوان اسطوره و نماد قدرت استفاده‌شده است.

در زمینه اساطیر تلفیقی، ما شاهد تصاویری از ترکیب سر انسان با بدن حیوان هستیم که اغلب، به‌صورت فرشته‌ها و موجوداتی بال‌دار دیده می‌شوند. در ایران باستان، روح انسان را به‌وسیله بال نشان می‌دادند و تصور می‌کردند انسان به‌وسیله بال دارای حیات پس از مرگ است و حضور فرشته در تصاویر، تلاشی برای عینیت دادن به‌واسطه‌ای میان دنیایی ناپایدار و عالم مشهودات است (صفر زاده، ۱۳۹۳: ۵۴). گفته می‌شود در این بنا، تصاویر تلفیقی - که به شکل فرشته دیده می‌شوند - تصاویر آدم و حوا هستند که به‌عنوان اسطوره تلفیقی در بهشتی زیبا به نمایش درآمده است؛ که در جدول ۵، نمونه‌هایی از آن، نشان داده‌شده است.

جدول ۵. تصاویر اساطیری در دیوارنگاره‌های خانه بروجردی‌های کاشان (نگارندگان).

۲	۱	
		تصویر
اساطیر تلفیقی (پرنده با سر انسان)	دیو	نام
شاهنشین زمستانی و گوشواره شرقی	ستون‌های اصلی شاهنشین تابستانی	محل تصویر
به‌صورت گچ‌بری‌های برجسته و بدون استفاده از رنگ	به‌صورت گچ‌بری‌های برجسته و در بعضی از قسمت‌ها نقاشی شده‌اند.	نحوه اجرا

۲- بازنمایی روایت و داستان‌ها

در زمینه داستان‌های ادبی می‌توان به داستان کلیله و دمنه اشاره کرد. تصاویری از انسان سوار بر اسب در حال حمله به شیر، که عقابی در بالای سر آن نظاره‌گر است و در انتظار طعام است، برگرفته از مضامینی است که در داستان‌های کلیله و دمنه به آن اشاره شده است (حمزه‌لو، ۱۳۸۶: ۱۱۳). داستان یوسف و زلیخا، یکی دیگر از روایت‌های قرآنی در این بنا است که در تالار اصلی شاهنشین استفاده شده است و متأسفانه بسیاری از قسمت‌های آن از بین رفته است.

مطالعه تصاویر معماری

یکی از ویژگی‌های نقوش تزئینی هنر و معماری دوره قاجار، تاثیر از فضاهای معماری و تزئینات اشرافی و آرایه‌های غربی همچون آثار دوره روکوکو^۵ و باروک^۶ ایتالیا، آلمان، فرانسه و اتریش است. این تاثیر و تلفیق سنت‌های ایرانی و غربی در بسیاری از موارد، آن‌چنان به نرمی و آهستگی صورت گرفته است که مشکل می‌توان گفت که در این آثار، ایران کجا تمام می‌شود و اروپا از کجا آغاز می‌گردد. هرچند این تاثیر رو به افزایش از

غرب با جهت‌گیری به‌طرف روسیه سازگارتر است. معدل کلی تصویری فضای آثار - که دارای روحیه‌ای نشاط‌انگیز و درعین‌حال شلوغ و پر گفت‌وگو و با تحرک می‌باشند - تداعی‌کننده نزدیکی به فضاهای باروک و روکوکو برای ناظرین است (گودرزی، ۱۳۸۸: ۳۲). از این‌رو، در اغلب نقاشی‌های تالار شاهنشین و گوشواره‌ها، پس‌زمینه آثار با مناظری از ساختمان‌ها و برج‌های اروپایی به شیوه‌ای بسیار مجلل، پوشانده شده است. در لابه‌لای گل و برگ‌ها، شبه ترنج‌هایی به‌صورت اشکال بیضی‌شکل کار شده است که در آن، مناظر دورنمایی نقاشی شده است که کاملاً، تداعی‌کننده مناظر اروپایی است. این مناظر و دورنماها به شیوه نقاشی کلاسیک و دارای حجم، سایه‌روشن و عناصر طبیعی است که برگرفته از نگاهی غربی است. در جدول ۶، این مناظر نشان داده شده است.





جدول ۶. تصاویر معماری و منظره سازی اروپایی در خانه بروجردی‌ها(نگارندگان).

تصویر	ویژگی	روش اجرا	
	ساختمان‌ها و برج‌های اروپایی در قاب بیضی‌شکل به شیوه نقاشی کلاسیک	رنگ‌روغن و ورقه طلا	۱
	نقاشی داخل شبه ترنج با نگاهی غربی و متأثر از کارت‌پستال‌های اروپایی	رنگ‌روغن روی گچ‌بری‌های برجسته	۲
	منظره و دورنمای کارشده درزمینه گل و مرغ قاجاری با قاب مستطیل شکل	رنگ‌روغن	۳
	تصویر قصری اروپایی با رعایت ژرف نمایی برگرفته از مناظر غربی	رنگ‌روغن روی گچ	۴

مطالعه تصاویر اشیا

استفاده از عناصر تصویری چون ظروف میوه، گلدان، سماور، قوری، ساعت و شمعدان، در دیوارنگاره‌های بنا، به‌خصوص تزئینات اصلی گچ‌بری در نمای خارجی ضلع جنوبی تالار شاه‌نشین دیده می‌شود. شاید بتوان گفت که، استفاده از لوازم زندگی مادی، به‌عنوان نقش‌مایه و نمادی از ویژگی‌های تزئینی در این بنا است که با نقوش گل و بوته به سبک فرنگی، مزین شده است. همان‌طور که قبلاً اشاره شد، استفاده از این عناصر به دلیل تجارت و شغل صاحب‌خانه بوده است. از آنجایی که سید حسن نطنزی تاجر بوده است، گفته می‌شود که تجارت او لوازم‌خانگی بوده است؛ از این‌رو، به دلیل تماس تجاری با بروجرد، دستور اجرای این تصاویر را داده است؛ که متأسفانه منبع مشخصی از آن در دست نیست. در جدول ۷، نمونه‌هایی از این عناصر تصویری نشان داده شده است.

جدول ۷. تصاویر اشیا و لوازم‌خانگی در دیوارنگاره‌های خانه بروجردی‌ها(نگارندگان).

تصویر	۱	۲	۳	۴	نام
					ساعت
					شمعدان
					چراغ
					سماور

از عناصر تزئینی دیگری که در قالب تصاویر اشیا قرار می‌گیرد، تصویر گلدان پر از گل است که در تزئینات متعدد بنا استفاده شده است. کاربرد طرح‌های گلدانی در جای جای خانه، به‌وفور، دیده می‌شود. یکی از شاخصه‌های مهم تزئینات بناهای دوره قاجار، گلدان‌های گل طبیعی است که با نگاهی طبیعت‌گرا اجرا شده است. اساس طراحی اغلب نقوش تزئینی بناهای دوره قاجار بر یک گلدان استوار است که در آثار تزئینی دوره رو کوکوی اسپانیا هم می‌توان دید(گودرزی، ۱۳۸۸: ۱۹۱). در جدول ۸، نمونه‌هایی از این تزئینات -که مبنای آن یک گلدان است- نشان داده شده است.

جدول ۸. نمونه‌هایی از تصاویر گلدان در تزیینات خانه بروجردی‌ها (نگارندگان).

۵	۴	۳	۲	۱	تصویر
					
تالار شاه‌نشین زمستانی	سردر ورودی بنا	تزیینات بیرونی تالار	هشتی ورودی بنا	تالار اصلی شاه‌نشین	محل تصویر
نقوش چدنی در قالب گلدان گل، متأثر از درخت مو	نقوش برجسته گل و میوه انگور بر مبنای یک گلدان	تصویر گلدان گل نگه‌داشته شده توسط دیو	تصویر گلدان گل متأثر از نقوش ختایی و اسلیمی	نقاشی گل و مرغ قاجاری بر مبنای گلدان گل	ویژگی

مطالعه تحلیلی نقوش خانه بروجردی‌ها

خانه بروجردی‌ها، مجموعه بی‌نظیری از نقاشی‌ها و گچ‌بری‌هاست و ما در آن، شاهد تنوع نقوش و تصاویری هستیم که متأثر از باورهای عامیانه مردم است و در داستان‌ها، افسانه‌ها و حتی اشعار فارسی هم وجود دارد. داستان و مضامین استفاده‌شده حاکی از پیوند عمیق بین انسان و اسطوره است. بیش‌ترین نقوش و تصاویر استفاده‌شده، تصاویر انسانی و حیوانی است که بیش‌ترین تنوع در زمینه تصاویر حیوانی وجود دارد. تصاویر حیوانی به‌صورت صحنه‌های شکار و نزاع حیوانات هست - که با مهارت و توانایی بالایی اجرا شده است - و از نظر زیبایی‌شناسی بی‌نظیر است. تصاویر انسانی در قالب تصویر شاهزادگان و سربازان قاجاری به روش چهره‌نگاری غربی کار شده است. همچنین، تصاویری متأثر از ادبیات و شعر فارسی به‌صورت داستان‌های لیلی و مجنون و شیرین و فرهاد که در تالار اصلی شاه‌نشین جلوه‌نمایی می‌کند. تصاویر گیاهی به‌صورت نقوش اسلیمی و ختایی کار شده است که از نظر زیبایی‌شناسی در بنا، قابل توجه است. تصاویر اشیا نیز به دلیل ارتباط با تجارت صاحب‌خانه و نطنزی الاصل بودن وی، شامل نقوش قوری، ساعت، شمعدان و میوه انگور است که به‌وفور، در این بنا دیده می‌شود. این‌گونه به نظر می‌رسد که هنرمند (استاد علی مریم) برای به تصویر کشیدن این موضوعات تحت تاثیر زمینه‌های مختلفی چون سفارش صاحب‌خانه و سلیقه شخصی وی، ارتباط با غرب و زمینه‌های ادبی و اساطیری ایرانی قرار داشته است که در جدول ۹، به بررسی این مساله و چگونگی آن پرداخته شده است.

جدول ۹. عوامل موثر در تصاویر خانه بروجردی‌ها و ویژگی‌های آن (نگارندگان).

تصاویر	موضوعات	ارتباط با تجارت صاحب‌خانه	تاثیر از هنر غرب	تاثیر از ادبیات و اسطوره‌های ایرانی
	انسانی (شاهزادگان قاجاری شخصیت‌های اساطیری و عموم مردم)	ندارد	دارد (لباس شاهان و پیکرنگاری درباری به روش غربی)	دارد (داستان‌های شیرین و فرهاد و لیلی و مجنون)

تصاویر	موضوعات	ارتباط با تجارت صاحب‌خانه	تاثیر از هنر غرب	تاثیر از ادبیات و اسطوره‌های ایرانی
	حیوانی (صحنه شکار شیر و گرفت و گیر حیوانات مختلف)	ندارد	ندارد	دارد (داستان‌های مثنوی معنوی و شاهنامه)
	گیاهی (نقوش اسلیمی و ختایی و نقوش چُدنی)	دارد (کم)	دارد (به صورت نقوش چُدنی)	ندارد
	اساطیری (نقش دیو و موجودات تلفیقی)	ندارد	ندارد	دارد (زیاد)
	معماری (تصاویر دورنما سازی قصرها و کاخ‌ها و منظره سازی اروپایی)	ندارد	دارد (متاثر از کارت پستال‌ها و عمق نمایی غربی)	ندارد
	اشیا (قوری، شمعدان، ساعت، گلدان و لوازم خانگی)	دارد (ارتباط مستقیم با تجارت صاحب‌خانه)	ندارد	ندارد

در این بنا، هنرمند با آگاهی از تاریخ و اسطوره‌ها، سعی داشته است به روش‌های گوناگون این مضامین را ماندگار سازد. در نقاشی‌های خانه بروجردی‌ها، ما شاهد تصاویری هستیم که نشان‌دهنده نوعی تجمل‌گرایی و اشرافیت پنهان است. پیکره‌نگاری‌های شاهان قاجار و یا غلبه سرباز قاجار بر شیر ایرانی، از تصاویری است که علاوه بر نشان دادن قدرت سرباز قاجار، این اشرافیت و عظمت را در دوره قاجار، بیش‌تر مورد توجه قرار می‌دهد. مناظری که دورنماهای ساختمان‌های اروپایی را دارند و یا تصاویر منظره به سبک غربی، خانه‌های اروپایی چندطبقه و قصرها، نشان از این مساله دارد که در این بنا، نشان دادن زندگی متمدن و پیشرفته و ارائه جلوه‌های طبیعی و زیبایی‌های دنیوی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. هنرمند برای پر کردن فضا از نقوش اسلیمی و چُدنی استفاده کرده است که جنبه تزئینی آن بر جنبه مفهومی آن غلبه دارد؛ اما با این‌وجود باعث چرخش رنگ در فضا و هماهنگی تصاویر می‌شود؛ بنابراین، ما در این بنا، با روایت‌های متعددی روبه‌رو هستیم که ریشه در فرهنگ بومی ایرانی دارد و قطعاً، هنرمند به این مساله آگاه بوده است. از این‌رو، تک‌تک عناصر به‌کار رفته در این بنا، بدون دلیل و صرفاً به‌عنوان عنصر زیبایی‌شناسی استفاده نشده است و اگر هم استفاده شده است، در قالب عناصر بصری رایج در دوره قاجار بوده است که از ویژگی‌های

تصاویر انسانی، حیوانی، گیاهی، اساطیری معماری و اشیا هست که با هنرمندی ترسیم شده است. بیشترین تنوع در نقوش انسانی و حیوانی دیده می‌شود که از این میان، نقوش حیوانی بامهارت بالاتری اجرا شده است؛ و تنها تصویر تکرار شده در آن، صحنه‌های شکار حیوانات و گرفت و گیر و نبرد آن‌ها است. سفارش و سلیقه صاحب‌خانه، تجارت و نطنزی‌الاصل بودن وی، رفت و آمد با غرب و تاثیر از کارت‌پستال‌های اروپایی، اصول زیبایی‌شناسی حاکم بر آن دوره (قاجار)، پیکرنگاری‌های درباری، روایت‌ها و داستان‌های کهن ایرانی و فرهنگ غنی این سرزمین، همه و همه از عوامل مهم و تاثیرگذار در انتخاب این نقوش بوده است؛ بنابراین، تصویر در دیوارنگاره‌های خانه بروجردی‌ها، با آگاهی و شناخت هنرمند انتخاب شده است و نه تنها از نظر بصری و زیبایی‌شناسی بی‌نظیر است، بلکه بازگوکننده روایت‌ها و داستان‌های کهن ایرانی است.

پی‌نوشت:

1-Classic.

2-Renaissance.

۳- با در نظر گرفتن این مساله که نطنز، تولیدکننده انگور است.

۴- سر شیر و بال‌های عقاب یا با گوش‌های اسب و پره‌های ماهی به جای یال.

5- Rococo.

6- Baroque.

هنر این دوره محسوب می‌شود. تصاویر انسانی، پیکرنگاری‌هایی به روش درباری و متأثر از فرهنگ تجمل‌گرایی قاجاری است. در زمینه تصاویر اساطیری، استفاده از تصویر دیو به‌عنوان نگه‌دارنده ستون‌های تالار شاه‌نشین در این بنا، کاملاً نمادین است؛ چرا که دیو در فرهنگ ایران قدیم دارای روایت و داستانی است که معتقد بودند زمین بر پایه هشت دیو بنا شده است؛ بنابراین، هنرمند سازنده بنا، با آگاهی از اساطیر و افسانه‌های ایرانی این تصاویر را خلق کرده است و هیچ عنصر تصویری در این بنا بی‌دلیل ترسیم نشده است. در نتیجه، تصویر در دیوارنگاره‌های خانه بروجردی‌ها، روایت‌کننده سبک زندگی، فرهنگ غنی ایرانی و مضامین اساطیری این دوره است که وابسته به ویژگی‌های جغرافیایی منطقه، موقعیت اجتماعی صاحب‌خانه، سلیقه شخصی او و همچنین، ویژگی‌های فرهنگی و سیاسی دوره قاجار در آن زمان است. تصویر در این بنا، روایت‌کننده موضوعاتی است که برای مطالعه آن، باید از فرهنگ و کهن‌الگوهای ایرانی شناخت کافی داشت و تاریخچه هنر ایران به‌خصوص هنر دوره قاجار را مورد مطالعه قرار داد. در این پژوهش نیز، ما از این طریق به پاسخ پرسش‌های خود در مورد چرایی استفاده از این عناصر رسیدیم و با مطالعه اسطوره‌های ایران باستان، متوجه دلیل استفاده تصاویری چون دیو، پرنده با سر انسان و یا صحنه‌های نمادین از نبرد حیوانات و شکار شدیم؛ بنابراین، در این بنا استفاده‌های مختلف از موضوعات مربوط به اساطیر ایرانی و عناصر نمادین بیننده را به فرهنگ غنی ایرانی نزدیک می‌کند؛ فرهنگی که ضرورت شناخت آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

نتیجه‌گیری

هنر دوره قاجار هنری تجمل‌گرا، پرزرق و برق و باشکوه است. این عظمت و جلال را می‌توان در تزیینات دیوارنگاره‌های خانه بروجردی‌های کاشان مشاهده کرد. برخلاف دوره صفوی، که ما با مضامین معنوی و رنگ‌های روح‌نواز روبه‌رو هستیم، در این دوره، هنر از آن چهارچوب خارج می‌شود و موضوعات، رنگی زمینی به خود می‌گیرند و پیکرنگاری‌ها، به‌گونه‌ای برای نشان دادن بزرگی و عظمت شاهان قاجار، بسیار مجلل ترسیم می‌شود؛ تا در ذهن جهانیان ماندگار و جاودان شود و چشم بینندگان را مسحور کند. در این بنا نیز، از عناصر و موضوعات به‌گونه‌ای استفاده شده است که بازنمایی از قدرت و شان شاهان و سربازان قاجاری است و بازگوکننده هویت و فرهنگ قاجاری است. پرکاربردترین تصاویر استفاده‌شده در زمینه

منابع:

- اتینگهاوزن، ریچارد و یار شاطر، احسان (۱۹۷۳). *اوج‌های درخشان هنر ایران*، ترجمه هرمز عبداللهی و رویین پاکباز، تهران: آگاه.
- امینیان، سیفالله (۵۷۳۱). استاد علی مریم معمار کاشانی، *اثر*، شماره ۸۲، ۶-۸۱.
- بانی مسعود، امیر (۸۸۳۱). *معماری معاصر ایران*، تهران: هنر معماری قرن.
- پاکباز، رویین (۶۸۳۱). *دایره‌المعارف هنر*، چ. ششم، تهران: فرهنگ معاصر.
- پرچی زاده، جمشید (۴۹۳۱). سرنوشت شیر ایرانی و ببر مازندران: انقراض، *یوز نامه (انجمن یوزپلنگ ایرانی)*، شماره ۱۲، ۶۲.
- پنجه باشی، الهه و فرهد، فرنی (۴۹۳۱). مطالعه نقوش مذهبی در کاشی‌های تکیه معاون الملک، *نگارینه هنر اسلامی*، شماره ۸ و ۷، ۵۱-۹۲.
- حمزه لو، منوچهر (۶۸۳۱). *تزیینات معماری خانه بروجردی‌های کاشان*، تهران: پازینه.
- دادور، ابوالقاسم و منصور، الهام (۵۸۳۱). *درآمدی بر اسطوره‌ها و نمادهای ایران و هند در عهد باستان*، تهران: کلههر.
- رمضان جماعت، مینا و نیستانی، جواد (۹۸۳۱). جلوه‌های سنت و تجدد در فضاهای ورودی خانه‌های تهران دوره قاجار، *هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی*، شماره ۴۴، ۵۶-۶۷.
- سعادت‌ی خمسه، مهدی (۶۹۳۱). ارزیابی انتقادی گرایش به معماری غرب در کاخ‌های دوره قاجار، *مدیریت شهری*، شماره ۶۴، ۴۸۱-۳۰۲.
- سقایی، سمیه و طواف، نازلی (۲۹۳۱). نقوش طبیعت‌گرایانه در خانه بروجردی کاشان و جایگاه این عناصر در هنر ایران، *مجموعه مقالات اولین همایش ملی طراحی و طبیعت*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نطنز.
- سمیعی پور، بنفشه (۴۹۳۱). *بررسی سیر تحول نقش دیو در فرهنگ ایران باستان و هنر نگارگری ایرانی*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- سید صدر، سید ابوالقاسم (۸۸۳۱). *دایره‌المعارف نقاشی*، تهران: سیمای دانش.
- شجاعی، نسرین سادات (۵۹۳۱). *نگاهی به اسطوره‌ها و نمادهای ماه در ایران باستان*، اراک: دانش کیان.
- صفر زاده، نغمه و احمدی، بهرام (۳۹۳۱). بررسی تصویر فرشتگان در نقاشی دوره قاجار، *پیکره*، دوره ۳، شماره ۵، ۷۴-۵۶.
- علی‌محمدی اردکانی، جواد (۲۹۳۱). *همگامی ادبیات و نقاشی قاجار*، تهران: یساولی.
- قاسمی سیچانی، مریم و معماریان، غلامحسین (۹۸۳۱). گونه‌شناسی خانه دوره قاجار در اصفهان، *هویت شهر*، سال چهارم، شماره ۷، ۷۸-۴۹.
- کریمیان، حسن و علی احمدی، عباس (۵۹۳۱). گونه‌شناسی تزیینات منازل روستایی اصفهان در عصر قاجار، *نگره*، دوره ۲۱، شماره ۱۴، ۶۶-۹۷.
- گودرزی (دیباج)، مرتضی (۸۸۳۱). *آیین خيال*، تهران: سوره مهر.
- محمدی، راحله؛ کریمی، سمانه و مهدی‌زاده، آناهیتا (۰۹۳۱). *تزیینات معماری در خانه بروجردی‌ها*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند.
- نجفی، فرزانه (۷۹۳۱). نقوش فرشته و دیو در نقاشی‌های دو بنای مذهبی مازندران در قیاس با نقاشی‌های دیواری قاجار، *پژوهشنامه گرافیک و نقاشی*، شماره ۱، ۱۶-۸۷.
- نراقی، حسن (۴۷۳۱). *آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان نطنز*، چ. دوم، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- هال، جیمز (۰۸۳۱). *فرهنگ نگاره‌های نمادها در هنر شرق و غرب*، ترجمه رقیه بهزادی، تهران: فرهنگ معاصر.

URLs:

URL1 moc.najeradid//sptth /حکایت-رفتن-گرگ-و-روباه-در-خدمت-شیر/تاریخ باز یابی: ۱۸۹۳۱/۷/۷۲

References:

- Ali Mohammadi Ardakani, J. (2013). *Synchronization of Literature and Qajar Painting*, (1st ed.), Tehran: Yassavoli (Text in Persian).
- Aminian, S. (1996). Master Ali Maryam Kashani Architect, *Athar Journal*, 28, 6-18 (Text in Persian).
- Bani Masoud, A. (2009). *Contemporary Architecture of Iran*, (2nd ed.). Tehran: Honare Memarie Gharn (Text in Persian)
- Dadvar, A. & Mansouri, E. (2006). *An Introduction to the Myths and Symbols of Iran and India in the Ancient Times*, Tehran: Kalhor (Text in Persian).
- Ettinghausen, R. & Yar Shater, E. (2000). *Highlights of Persian Art*, Translated by Hormoz Abdollahi and Ruyin Pakbaz, (1st ed.) Tehran: Agah (Text in Persian).
- Goudarzi (Dibaj), M. (2009). *The Mirror of Imagination: A Study and Analysis of Qajar Architecture Decorations*, (1st ed.), Tehran: Soore Mehr (Text in Persian)
- Ghasemi Sichani, M. & Memarian, Gh. (2010). Typology of Qajar Era House in Isfahan, *Hoviatsshahr Journal*, 4 (7), 87-94 (Text in Persian).
- Hall, J. (2001). *Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art*, (5th ed.), Tehran: Far-

hange Moaser (Text in Persian).

- Hamzelou, M. (2007). *Architectural Decoration of Boroujerdi House of Kashan*, Tehran: Pazineh (Text in Persian).
- Karimian, H., Ahmadi, A. (2017). Typology of Rural Home Decorations of Esfahan in Qajarid Era, *Negareh Journal*, 12(41), 67-79. doi: 10.22070/negareh.2017.487 (Text in Persian).
- Mohammadi, R., Karimi, S. & Mahdizade, A. (2011). *Architectural Decoration in Boroujerdi's House*, Islamic Azad University (Text in Persian).
- Najafi, F. (2019). Angel and devil's plan Religious Buildings In Mazandaran And Wall Paintings of Qajars Era, *Painting Graphic Research*, 1(1), 61-78. doi: 10.22051/pgr.2019.21715.1006
- Naraghi, H. (1995). *Antiquities of Kashan and Natanz*, (2nd ed.), Tehran: Society for the Appreciation of Cultural Works and Dignitaries (Text in Persian).
- Pakbaz, R. (2007). *Encyclopedia of Art*, (6th ed.), Tehran: Farhange Moaser (Text in Persian).
- Parchizade, J. (2015). The Fate of Iranian Lion and Mazandaran Tiger, *Iranian Cheetah Society*, 21, 26 (Text in Persian).
- Panjebashi, E. & Farnia, F. (2015). To Study the Designs Having Religious Theme on the Tiles of Mo'avenol-Molk Tekyeh, *Negarineh Islamic Art*, 2 (7-8), 15-29 (Text in Persian).
- Ramezanzamaat, M. & Neyestani, J. (2010). The Manifestations of Modernity and Tradition in the Entrance Spaces of Houses in Tehran in Qajar Era, *Honar-Ha-Ye-Ziba Memari-Va-Shahrsazi*, 2 (44), 65-76 (Text in Persian).
- Saadati Khamse, M. (2017). A Critical Assessment of Western Architecture Tendency in Qajar Palaces, *Urban Management Studies*, 46, 184-203 (Text in Persian).
- Safarzadeh, N., Ahmadi, B. (2014). Exploring the Image of Angels in Painting of Qajar Period, *Peykareh*, 3(5), 47-56. doi: 10.22055/pyk.2014.12984 (Text in Persian)
- Saghale, S. & Tavaf, N. (2013). Naturalistic Motifs in the Boroujerdi House of Kashan and the Place of These Elements in Iranian Art, *Proceedings of the First National Conference on Design and Nature*, Islamic Azad University Natanz Branch (Text in Persian).
- Samieipoor, B. (2015). *A Study of the Evolution of the Devil's Role in Ancient Iranian Culture and Iranian Art*, University of Sistan and Baluchestan (Text in Persian).
- SeyedSadr, A. (2009). *Painting Encyclopedia*, (1st ed.), Tehran: Sima-Ye-Danesh (Text in Persian).
- Shojaie, N. (2016). *A Look at the Myths and Symbols of the Moon in Ancient Iran*, (1nd ed). Arak: Danesh-E-Kian (Text in Persian).

Studying The Image in the Murals of Kashan's Boroujerdi House during Qajar Period

Abstract:

Architecture and building decoration were among the important arts in the Qajar period. The importance of this period can be attributed to the beginning of the confrontation between tradition and modernity in Iran. In fact, the remnants of the Qajar period show that the decoration of the buildings and the combination of painting and architecture were important in this period. And it seems that the overlap of Iranian and French traditions creates a set of visual motifs to decorate the building. Artists and architects have left very exquisite works in this period, all of which have been executed by the owners of the building. The art of mural painting of the Qajar period, due to the taste of architects and owners, is considered as one of the most valuable developments and changes in this period. The Qajar people made great use of the art of mural painting, especially for exterior and interior houses and the whole building in general. The decoration of the ports of this period is influenced by Western features and other arts of the Qajar period.

Therefore, painting in murals is an important part of the architecture of any building, which in addition to a decorative element, reflects the cultural, social, political, mythological and ancient themes. Mural painting is an intermediary medium for expressing art and conveying the original and ancient features of this land, which became popular in the residential houses of this period. The house of the «Boroujerdis» -one of the most important buildings of this period- is located on Alavi Street in Kashan, and has very impressive decorations and murals that culminate in its royal hall. This building belongs to the famous businessman Seyed Hassan Natanzi, which was built



The present paper is extracted from the M.A. Thesis by Behnaz Khamechian entitled: "Study of Murals of Qajar Period Buildings in Kashan".

Elahe Panjehbashi

Assistant Professor, Department of Painting, Faculty of Arts, Alzahra University, Tehran, Iran.
Corresponding Author
e.panjehbashi@alzahra.ac.ir

Behnaz Khamechian

Master of Painting, Faculty of Art, Alzahra University, Tehran, Iran.
behnazkhamechian@yahoo.com

Date Received: 2019-04-23

Date Accepted: 2019-12-15

1-DOI: 10.22051/pgr.2019.25651.1034

as his personal home. The fame of this house, in addition to its unique antiquity and architecture, is due to its decorations and paintings. Unique pictures and designs have been executed in this house, which is of special importance because these pictures are tools which convey the culture and lifestyle of the residents of this building to us.

The royal residence of this house is located in the outer courtyard and in its summer residence and has the most decorations of paintings. The royal residence has long been important in Iran, as an important place to receive guests and hold Iranian ceremonies and customs. Therefore, its luxury and architectural decorations have shown the cultural and social status of the landlord.

This house is a collection of paintings and pictorial elements that are significant in terms of variety of colors, forms and concepts in this period. In this research, the role and reason for the implementation of murals and paintings in the building, especially the royal hall, has been comprehensively studied, something that has been scattered in other researches. This building has many visual elements that are influenced by Iranian archetypes and mythological themes and include narrations and stories that are rooted in the art of the Qajar period and the beliefs of the Iranians in this period.

The main questions of this research are: 1) What is the narrator in the murals of the house of Boroujerdi in Kashan?

2) How do these images relate to Iranian myths and legends?

The method of this research is descriptive-analytical and data has been collected using library materials and documents. By examining and analyzing the paintings and classifying the designs executed in them, the following conclusion is come up: In addition to its functional and decorative role,

the paintings of the Royal Hall also convey cultural, social and political messages. And human, animal, plant, architecture and objects motifs in this empire are inspired by Persian myths and legends. Plant, animal and human motifs are the most important and widely used and architectural motifs and objects are the least used motifs of the building. In the field of mythological subjects, the role of the catcher, which shows the victory of good over evil, the battle of man with animal and animal with animal, the role of angel, demon and hybrid creatures, is rooted in ancient Iranian beliefs and is of great importance. The use of Iranian myths and narratives such as Lily and Majnoon, Khosrow, Shirin, Shirin and Farhad has been influenced by the lyrical stories and literature of this land. In general, the painting in the house of the Boroujerdis, influenced by the taste of the landlord, was inspired by European methods and was drawn and executed in accordance with the conventional rules of Qajar painting.

Keywords: Qajar Period's Art, Qajar's Houses, Boroujerdi House, Murals.